

Juraj Dalmatinac, Glave na kraju prve i početku druge apside, Šibenik, katedrala
Juraj Dalmatinac, heads at the end of the first and first part of the second apse

Ivana Prijatelj Pavičić

Sveučilište u Splitu

Pokušaj identifikacije pojedinih glava Jurja Dalmatinca na šibenskoj katedraliIzvorni znanstveni rad – Original scientific paper
predan 2. 12. 1994.

Sedamdeset i jedna glava što ih je izradio veliki hrvatski kipar i graditelj Juraj Dalmatinac na apsidama šibenske katedrale remek-djelo su hrvatske skulpture. Izražajna karakterizacija i visoki stupanj individualizacije što ih je unio u mnogobrojne fizionomije potaknuli su nekoliko istraživača da se pozabave pokušajem identifikacije pojedinih glava, te interpretacijom friza kao cjeline. Istraživanja te teme pratimo od svršetka prošloga stoljeća i početka ovoga u djelima A.G.Fosca,¹ A. Venturija,² V. Miagostovicha.³ Isti je problem zagolicao istraživače Jurjeva opusa u XX. st. počam od K. Stošića,⁴ Lj. Karamana,⁵ C. i I. Fiskovića,⁶ I. Petriciolija,⁷ M. Škarice⁸ do S. Kokolea.⁹ I. Petricioli prvi je od spomenutih autora ponudio čvrste dokaze za identifikaciju glave bizantskog cara Ivana VIII Paleologa i time dao novi impuls njihovom budućem istraživanju.

U ono burno doba kada je Juraj Matejev radio na apsidama šibenske stolnice Ivan VIII Paleolog bio je jedna od vodećih političkih ličnosti. Rat koji je tada vođen protiv Turaka na širokom području od Male Azije preko današnje Rumunjske i Grčke do Albanije bio je ključnom temom tih godina. U tome su ratu kao organizatori, kao ratnici ili kao »sponzori« sudjelovali mnogi europski vladari. U ovoj studiji nastojala bih pokazati, na temelju usporedbi pojedinih šibenskih glava s nekima od sačuvanih portreta vodećih političkih aktera protuturske alijanse, da je zadarski umjetnik uz Paleologa ovjekovječio na svom frizu mnoge tadašnje saveznike. Kako su glave u vrijeme napada na Šibenik u jeku domovinskog rata zaštićene drvenim gredama, koje zbog neprekidne neposredne opasnosti još nisu skinute, ovo istraživanje nisam mogla u potpunosti sprovesti.

Jurjev rad na apsidama

Iz sačuvanih dokumenata saznaje se da je plašt šibenske krstionice izrađen između 1441. i 1443. godine. Nacrta za oblikovanje apsida načinio je Juraj postavši protomagistrom u ljeto 1441. godine. Prva narudžba kamena spominje se u ljeto 1441. g., a drugom se narudžbom, datiranom 3. kolovoza 1443. g., naručuje rapska breča. Granicu između donjeg i gornjeg dijela apsida čini friz glava. Breča se može identificirati među pločama koje je Juraj uložio ispod friza glava i na pilastru s natpisom. Na dan Sv. Mihovila, 29. rujna 1443. g. Juraj je okončao gradnju podnožja apsida zaključno s obodom krstionice, što se može zaključiti prema posvetnom natpisu na pilastru. Nova narudžba bila je 30. travnja 1444. g., a konačna isplata 28. siječnja 1448. g. Prvi rok dovršenja apsida bio bi, prema P. Kolendiću, ljeto 1448. g.¹⁰

Prva faza gradnje zapadnog dijela stolnice odvijala se u rujnu-lipstopadu 1443. g. Obuhvaćala je i dio sjeverne strane sjeverne korne kapele, uključujući pilastar s posvetnim natpisom i vjerojatno donji pojas svih apsida do friza glava.

Od ljeta 1444. g. Juraj počinje preuzimati narudžbe izvan Šibenika.

Zbivanja od 1437. do 1448. godine

Da bismo shvatili ulogu pojedinih likova prezentiranih na Jurjevu frizu, kao i značenje tog velebnog ostvarenja za likovne umjetnosti koje po mom dubokom uvjerenju prelazi hrvatske granice, treba se vratiti u vrijeme priprema protuturskog rata u organizaciji kojega su sudjelovali papa Eugen IV [Gabriele Condulmer (o. 1383–1447), rodom iz Venecije]; Ivan VIII Paleolog i mnogi drugi.¹¹ O svim tim događajima opširno su pisali mnogi his-

Sažetak

Mnoge istraživače zaokupljao je problem identifikacije ljudskih glava koje je Juraj Dalmatinac isklesao u periodu od 1443. do 1444. g. (1448) na apsidama šibenske katedrale. I. Petricioli, prepoznavši portret bizantskog cara Ivana VIII Paleologa, prvi otvara mogućnost identifikacije prikazanih likova s konkretnim Jurjevim suvremenjcima. Na temelju komparacija sa sačuvanim portretima istaknutih ličnosti-vladara, vojvoda, vojskovođa i crkvenih premeta, koji su djelovali u petom desetljeću 15. st., može se ustanoviti da još nekoliko Jurjevih glava prikazuju portrete državnika i ratnika koji su, poput Ivana VIII Paleologa, bili uključeni u protuturski rat što se u to doba odvijao na prostoru od Srbije i Albanije do Dardanella i Crnog mora.

Autorica naslućuje da se na prvoj apsidi nalaze portreti albanskog vojvode Jurja Kastriota i pape Eugena IV, na drugoj apsidi portreti napuljskog kralja Alfonsa Aragonskog, kardinala Bessariona (pored Ivana VIII Paleologa), Sigismunda Malateste(?) venecijanskog dužda Foscarija, Francesca Sforze, burgundskog vojvode Filipa Dobrog, a na trećoj apsidi portreti poljskog i ugarskog kralja Vladislava II Varnenčika i glavnog kapetana kršćanske vojske Janka Hunjadija. Može se pretpostaviti da se i među preostalim, neidentificiranim glavama nalaze portreti važnih ličnosti uključenih u protutursku ligu, koji su sudjelovali u pripremi i provođenju ratnih operacija 1443–1444. g. Portretirane ličnosti poredane su sukladno političkim grupacijama kojima su pripadali.

Juraj Dalmatinac, Detalj glava prve apside. Šibenik, katedrala
Juraj Dalmatinac, detail of the heads on the first apse of the Šibenik cathedral

toričari, iz čijih tekstova sam pokušala ukratko iznijeti glavne podatke.

Valja započeti od pokušaja ujedinjenja Zapadne i Istočne crkve koji se zbivao u Ferrari i Firenzi između 1438. i 1439. g. Ivan VIII Paleolog zaputio se 27. studenoga 1437. g. na crkveni sabor u Italiju, gdje je, ponajprije u Ferrari, a potom u Firenzi, razgovarao o uniji Istočne crkve sa Zapadnom crkvom. Zadržao se u Italiji do 1440. g. S Ivanom Paleologom, koji je na put krenuo na mletačkoj ladi papinog nećaka Francesca Condulmera, stigao je i njegov brat Dimitrij, kojemu je car htio dati Moreju na upravljanje. Poznato je da se Ivan VIII Paleolog na svom putu zbog bolesti i hladnoće zaustavio u Dalmaciji između Korčule i Zadra. Otuda se uputio u Poreč, a iz Poreča u Veneciju, gdje je zbog bolesti morao odustati od velikih svečanosti.¹²

Period između 1437. i 1443. g. ispunjen je nemirom, čestim sukobima lokalnih vojvoda i vladara u Italiji oko posjeda u koje je bio umiješan i papa, a na Balkanu i u Maloj Aziji nizom bitaka protiv Turaka. Papa Eugen IV kovao je dugo planove o križarskom ratu da bi napokon bulom 1. siječnja 1443. svečano pozvao kršćanske vladare na pokretanje tog rata.¹³ Nakon sabora u Budimu u siječnju 1443. g. počinje se prikupljati novac kojim se na području ugarsko-hrvatske države trebala opremiti vojska za protuturski savez. Tražila se pomoć u nekoliko kršćanskih zemalja, od Poljske do Njemačke. Njemački kralj Fridrih bio je nezainteresiran za to.

Opet se sastao ugarski sabor u Budimu 9. lipnja 1443. g. i vijećalo se o budućem ratu. Papinski legat Giuliano Cesarini obećao je pomoć pape i drugih kršćanskih vlasti. Iste godine, 9. listopada, pošao je ugarski kralj Vladislav s papinskim legatom u južnu Ugarsku, gdje su im se pridružili srpski despot Đurađ Branković, Ivan Hunjadi i malo kasnije Nikola Iločki sa svojom vojskom. Tu su se nalazili kralju odani velikaši vlaškog vojvode Vlada (ili Drakule) i poneki križari. Tursku su vojsku pobijedili kod Niša 3. studenoga 1443. g., a početkom siječnja 1444. g. kod klanca Kunovice.¹⁴

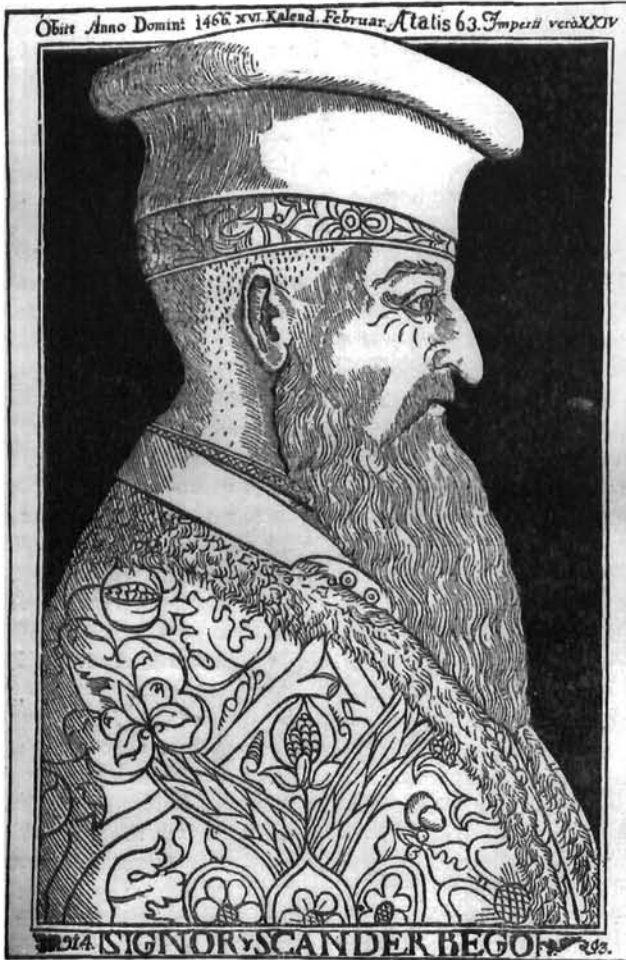
Kršćanski svijet bio je pod dojmom njihovih pobjeda. Papa Eugen IV i vojvoda od Burgundije Filip Dobri obećali su poslati svoje ratne brodove u Helespont kako bi se spriječio prijelaz turskih četa iz Azije u Europu. Papa šalje u Veneciju kardinala

Francesca Condulmera da naoruža deset galija na račun ustanove *Camera apostolica*, koje su se trebale ujediniti s ostalim lađama. Paleologov poslanik Andronik Jagaris početkom rujna bio je u misiji kod pape s molbom da bizantskom carstvu pomogne s flotom i radi nastavljanja dogovora oko vojne. Kao poslanik djelovao je u Carigradu franjevac opservant Jakov Markijski, koji je od 1432. do 1434. godine bio generalnim povjerenikom za opservante u Dalmaciji i Bosni. Bio je jedna od ključnih ličnosti franjevačkog reda uključenih u pripremu rata protiv Turaka.

Pobjeda kod Kunovice potaknula je ustanak među Arbanasima, kojima je na čelu stajao slavni junak Juraj Kastriot zvan Skenderbeg, gospodar Kroje. U pismu od 4. kolovoza on je bio obećao kralju Vladislavu da će mu se u novom ratu, koji se organizira, pridružiti sa 30 000 svojih Arbanasa. Istodobno s uspjesima ugarske vojske postigli su uspjeh albanski ustanici predvođeni Skenderbegom i vojnici Konstantina Dragaša, carigradskog regenta, bazileusova brata, gospodara većeg dijela bizantske Moreje, u središnjoj Grčkoj. Sultan je zatražio mir. Ugovor o primirju potpisali su u Segedinu kralj Vladislav, despot Đurađ i Ivan Hunjadi 13. srpnja 1444. godine.¹⁵ Murat II se tada nalazio u Maloj Aziji s namjerom da savlada kneza od Karamanije.

U to doba lađe ujedinjene kršćanske mornarice stigle su do Helesponta. Europski vladari mislili su da je to prilika da se oslobode od Turaka, tako što će lađe zadržati povratak sultana u Europu, a ratnici će lako moći savladati oslabljenu tursku vojsku na Balkanu. Stoga su nagovorili Vladislava da raskine tek potpisano primirje. Podstrek papinom optimizmu za nastavak rata pružao je pristanak Mlečana da uz podršku dviju dubrovačkih galija (koje je vodio Župan Bunić) i triju romejskih galija, i nešto papinskog i burgundskog novca priprijeće Muratu prijelaz na europsko kopno. Mletačka Republika trebala je dati deset galija, a potporu su trebali pružiti burgundski vojvoda Filip (novac za četiri galije) i napuljski kralj Alfonso Aragonski. Međutim, taj je vladar, prigodom posjeta bizantskog poslanstva, tražio za sebe od Romeja Atensko vojvodstvo.

Ivan VIII Paleolog bio je u vezi s mnogim tadašnjim vladarima,¹⁶ među inim i s francuskim kraljem Karlom VII. Najviše poleta carevoj nadi u uspjeh saveza pružali su tajni pregovori vođeni s Ibrahim-begom, karamanskim knezom, sultanovim zetom, koji

Portret Jurja Skenderbega, grafika
Portrait of Juraj Skenderbeg, graphic

je trebao s leđa napasti Murata II. U Veneciji, u kojoj se kršćanska flota okupljala, bili su ubrzo izviješteni o odlasku Murata II iz Europe, jer je zapovjednik križarskih brodova, Alvise Loredan, isplovio iz Mletaka prije nego što je i mogao doznati za primirje. Senat je 17. i 19. lipnja 1444. g. davao uputstva Loredanu, a papa je 4. srpnja izviješten da je flota krenula. Car Ivan VIII Paleolog pisao je ugarskom kralju o svojim pripremama za rat. Papinski legat Cesarini to će iskoristiti da ponovo nagovori kralja na rat. Njega su potpomagali podlegat papin Condulmer, mletački poslanik Ivan de Regurdatis, a čini se i dubrovački poslanik Vlaho Ranjina.¹⁷ Tako je 4. kolovoza 1444. g. ugovor o primirju bio poništen.

Kralj Vladislav je 20. rujna 1444. g. prešao kod Beograda preko Dunava s vojskom manjom nego u prošlom ratu. Od hrvatskih velikaša pridružio mu se Franko Talovac, brat bana Matka. Kod Nikopolja prišao mu je vlaški vojvoda Drakul sa sinom. Novoj vojni nije se odazvao despot Branković.

Presudna bitka zbila se 10. studenog 1444. g. kod Varne, gdje je združena vojska poražena.¹⁸ Sudjelovali su Ivan Hunjadi na čelu Ugara; legat Cesarini na čelu križara; kralj na čelu ugarskih i poljskih vitezova s Vlasima; varadinski biskup Ivan de Dominis; jegarski biskup Simon Rozgon i ban Franko Talovac. Život su izgubili kralj, papinski legat i oba biskupa. Bilo je bitaka i na Dardanelima. U njima su sudjelovale i dubrovačke galije.

Portret Eugena IV, grafika
Portrait of Eugen IV, graphic

O porazu kod Varne stizale su vijesti u Europu, kažu, sporo, i to različite, proturječne teorije o sudbini križarskih vođa. Npr., u Dubrovnik stigle su tek u drugoj polovici siječnja 1445. g. U uputstvu Orsatu Giustinianiju Senat 18. II. 1445. naglašava da su se gotovo svi izmirili s Muratom II osim Venecije, koja je bila prinuđena da i dalje ratuje. Giustiniani je bio poslanik Republike kod pape. Bizantski car želio je da se kršćanska flota što duže zadrži u blizini Carigrada, točnije mletačke lađe. Mletačka Republika bila je u sukobu s turskim carstvom tijekom cijele 1445. godine. Mir je sklopljen tek 25. veljače 1446. g. Te je godine Ivan Hunjadi izabran za upravitelja (gubernatora) Ugarske. Već 1445. papa Eugen IV snovao je o obnovi rata, ali se kršćanski svijet nije odazvao njegovim naporima.¹⁹ Kao papinski poslanik uz legata Francesca Condulmera u Carigradu se 1444/45. g. nalazio i Giovanni Francesco Bacci (Giovanni di Francesco) »*chierico di camera, nuntio a Cesare, iurisconsulto celeberrimo, gratissimo a Casa Medici*«. Riječ je o istaknutom prelatu lik kojega će, kako je uvjerljivo dokazao C. Ginzburg, prikazati P. della Francesca na freskama u Arezzu (koje je isti i naručio) i na slici *Bičevanje Kristovo*.²⁰

Uspoređujući dokumente o izradi apsida na šibenskoj katedrali s iznesenim historijskim podacima može se zaključiti da su glave nastajale u vrijeme organiziranja rata, od rujna 1443. do listopada 1444. g., poraza kod Varne. Njihov program bio je očito dan u periodu najžešćih priprema za rat i prvih uspjeha. Njihov završetak zbiva se – kako pokazuju dokumenti o posljednjim nabavkama materijala i isplati velikog kipara – između propasti vojne kod Varne i priprema za novi rat.²¹

Sve glave nisu Jurjeve...

Postoji mišljenje da su uz Jurja glave radili i njegovi pomagači. Ta tvrdnja zasnovana je na neujednačenoj kvaliteti izrađenih lica i stanovitim razlikama u kiparskom tretmanu materijala. Juraj je

Francesco d'Antonio, Posvećenje firentinske katedrale, koral. Biblioteca Medicea Laurenziana, Firenze

Francesco d'Antonio, Consacration of the Florentine cathedral, choral, Biblioteca Medicea Laurenziana, Florence

tretman prilagođavao prikazanoj osobi. Na muškim zrelim fizionomijama, da bi postigao karakter, odlučno reže pojedine detalje lica, kose i odjeće. Fizionomije mladih djevojaka, djece i muškaraca adolescentske dobi klesao je pak meko, kao da radi u glini. Stilizirajući forme njihovih lica, anticipirao je ingeniozne portrete anžuvinskih i aragonskih princeza koje će malo kasnije izvesti Franjo Vranjanin. U dekorativnoj stilizaciji kose i brade i naturalističkim detaljima on je još djelomice vezan gotičkim načinom modeliranja portreta. Pojedine su fizionomije izgrizle »temporalije« i kemijski sastojci tako da su izgubile površinsku oblatnu koja je nosila otiske dljeteta i davala dojam dovršene forme. Vrijeme je krivac da te isprane glave, izložene petsto pedeset godina suncu, vjetru i kišama, daju danas dojam autorstva nekog drugog, umornog kipara, sklonog nedovršenoj, ekspresivnijoj formi.

Nekolicina glava, koje su izmijenjene u XIX. st., odaju dojam mlohove bezizražajnosti. Riječ je o neuspjelom klesarskom pokušaju da se ponovi dah života koji je Juraj nadahnuto ulijevao svojim fizionomijama. Mnoga su od tih novih lica bila rađena prema Jurjevim glavama, a neke su fizionomije – kako doznajemo prema pisanju suvremenika tih zbivanja i kasnijih autora koji su se njima bavili – potpuno nove.²²

Poznato je da su Jurjeve glave mijenjane u tijeku restauracije šibenske katedrale od 1843. do 1856. g. Inženjer P. Bioni, Šibenčanin, radio je na katedrali od 1843. do 1848. g. Kasnije inženjer

Alfonso Aragonški s pratnjom, slavoluk u Castelu Nuovo, Napulj
Alfonso Aragonski with his suite, triumphal arch in Castel Nuovo, Neaples

W. Plakar nastavlja taj posao u suradnji s Giacomom Pasinijem i njegova tri sina: Antunom, Dominikom i Demetrijem od 1850. do 1852. g. Popravak je nastavljen do 1860. g., na čemu je radio P. Testa iz Mletaka s klesarom Domenikom, sinom Giacomina Pasinija.²³

M. Škarica donosi podatke o zamijenjenim glavama. Tako spominje da su na prvoj apsidi zamijenjene osma, jedanaesta, dvanaesta, trinaesta, četrnaesta i petnaesta glava. Na drugoj apsidi nova je samo petnaesta glava. Na trećoj apsidi mijenjane su četvrta, peta, šesta, sedma, deveta, deseta i jedanaesta glava.

Tim izmjenama vjerojatno se dijelom promijenio prvobitni slijed koji je bio zamislio veliki meštar. Na temelju identifikacije nekoliko fizionomija pokušat ću pokazati da (osobito tamo gdje glave nisu bitnije mijenjane) možemo uočiti postojanje vrlo jasne logike u njihovom smještaju i rasporedu. Vidjet ćemo da – kao što su pojedini vladari bili okupljeni u grupacije u opisanim političkim događajima od 1437. do 1444. g. – postoje i na frizu grupacije glava talijanskih državnika, poljsko-madarskih, odnosno onih koji su se okupili oko Vladislava II Jagelovića i onih okupljenih oko Ivana VIII Paleologa i dužda Foscarija.

Identifikacija portreta

Spomenuli smo da se niz istraživača okušalo u identifikaciji glava. V. Miagostovich ne ulazi sam u identifikaciju, već navodi tuđa onodobna mišljenja o glavama.²⁴ Tako spominje da neki na drugoj apsidi u trećoj glavi prepoznaju Vergila, u šestoj glavi cara Konstantina, a u desetoj glavi arhitekta F. Brunelleschija. Za osmu glavu na prvoj apsidi mislilo se da bi mogao biti portret Giotto, a za četrnaestu glavu da je portret Sv. Tome Akvinskog.

Za ovjenčanu glavu, treću na drugoj apsidi, Škarica pretpostavlja da bi mogao biti Vergil ili pak Juraj Šizgorić, sinovac šibenskog biskupa Jurja, naručitelja Jurja Dalmatinca. Za šestu okruglastu glavu podišane brade i s krunom na istoj apsidi – za koju je I. Petricioli utvrdio da je portret Ivana VIII Paleologa – misli da bi mogla prikazivati Konstantina Velikoga. Za desetu veli da je veliki firentinski ranorenesansni arhitekt, pretpostavljeni Jurjev učitelj, Filippo Brunelleschi. Za petnaestu glavu utvrđuje, na temelju usporedbe s fotografijom, da je posrijedi autoportret

Juraj Dalmatinac, Detalj glava na početku druge apside. Šibenik, katedrala
Juraj Dalmatinac, detail of the heads, first part of the second apse, Šibenik cathedral

Giacoma Pasinija, spomenutog kipara koji je u XIX. st. radio na izmjeni i restauraciji Jurjevih glava. Za glavu žene izrazito pravilna ovalna lica – šesnaestu na drugoj apside – mislilo se da prikazuje Danteovu Beatrice. U četvrtoljavi na trećoj apside, za koju se pretpostavljalo da je portret Maksimilijana, brata cara Franje Josipa I, prepoznaje Škarica lik orguljaša Tedeschinija, a u tridesetoljavi fizionomiju suca Jakova Nikolinića.²⁵

Na temelju usporedbe s malobrojnim sačuvanim portretima nekih historijskih ličnosti navedenih na samom početku rada pokušala sam identificirati desetak glava na frizu. Njihova identifikacija – koju ću ovdje nastojati obrazložiti – pokazuje da još niz fizionomija koje je Juraj izveo na šibenskim apsidama vrlo vjerojatno skrivaju konkretni identitet.

Prva apside

Prva glava u nizu prikazuje nepoznatu redovnicu, izraženih obraza i velikih usana. Tko je ta redovnica – danas je veoma teško zaključiti.

Peta glava na prvoj apside prikazuje čovjeka zrelih godina odlučne fizionomije, naglašenih obrva s jakom, dugom bradom i brkovima. Ispod kape nazire se kosa. Crte lica, pa i karakteristična kapa podsjećaju nas na lik Jurja Kastriota Skenderbega, slavnog albanskog vladara i junaka, koji je ovjekovječen na nizu grafika. Jedna od najpoznatijih nastala je 1466. g. (kada je imao 63 godine, a vladao dvadeset četiri), dakle dvadesetak godina nakon Jurjeva friza. Ispred njegove tvrđave u Kroji nalazi se bista koja veoma podsjeća na Jurjevo djelo. Lice na šibenskoj apside predočava čovjeka u punom naponu snage, dok na grafičkom prikazu vi-

dimo ostarjelo lice kojemu godine otkrivaju detalji naglašene bore oko očiju.²⁶

Dva lica koja ga okružuju – s lijeve strane glava golobradog nasmijanog muškarca s oblom kapom ispod koje izvire kosa, a zdesna mladog čovjeka tjemena omotanog tkaninom poput istočnjačkog fesa – nisam uspjela prepoznati.

Skenderbeg je bio oženjen Andronikom, kćerkom Golema Arjanita Komnena i Marije iz moćne arbanaske porodice Musaki. Druga sestra Andronikina, Angelina bila je udata za bivšeg srpskog despota Stefana Brankovića. Ivan, sin Skenderbegov, oženit će se Irenom, kćerkom Lazara Brankovića, unukom Đurđa Brankovića.²⁷ Bez sačuvanih portreta teško je zaključiti da li lica oko Jurja Kastriota prikazuju portrete nekih ličnosti iz njegove obitelji, ili možda istaknute ratnike koji su se s njime borili na Balkanu.

Osma, jedanaesta, trinaesta, četrnaesta i petnaesta glava bile su zamijenjene u XIX. st., ali čini se da su rađene prema Jurjevim predloscima.

Deseta glava prikazuje starijeg muškarca s dugom kovrčastom bradom, dugim ušljenim brkovima i »franzetama« na čelu. Poluotvorenih je ustiju i jakih namrgodenih obrva i upalih podočnjaka – što stvara dojam bijesa koji sijeva iz njegova lica. Stanovite sličnosti naći ćemo usporedimo li tu fizionomiju s likom srpskog despota Đurđa Brankovića (1375–1456) zabilježenom na novcu.²⁸ U doba nastanka ciklusa imao je vjerojatno šezdeset i osam godina. Na spomenutoj medalji (novcu) prikazan je u zrelih godinama, duge nemirne brade i karakterističnih velikih brkova, te duže, pri krajevima uvijene kose. Na glavi mu kruna, u ruci mač. Kako su likovi srpskih vladara na

Kralj Ferdinand Aragonski i kardinal Bessarion, minijatura (*Adversus calumniatorem Platonis*). Bibliothèque Nationale, lat. 12946, c. 29r, Pariz
King Ferdinand of Aragonia and Cardinal Bessarion, miniature from the Adversus calumniatorem Platonis. Bibliothèque Nationale, lat. 12946, c. 29 r, Paris

Juraj Dalmatinac, Kardinal Bessarion (?). Šibenik, katedrala
Juraj Dalmatinac, Cardinal Bessarion. Šibenik cathedral

novcu i na pečatima problematični i uglavnom shematizirani, bez raspoznatljivih individualnih crta lica, teško je uzeti te prikaze kao precizne dokaze. Stoga sam, bez obzira na stanovitu mogućnost da je riječ upravo o Đurđu Brankoviću, mišljenja da pitanje identifikacije te glave treba ostaviti otvorenim.

Đurđeva prva žena, Irena, bila je sestra treće supruge Ivana Paleologa – trapezuntske princeze Marije Komnenske, a kćer Aleksija IV i Teodore Kantakuzine Komnenske. Njihov sin, Lazar Branković,²⁹ koji će vladati od 1450. do 1458. g., bio je oženjen Jelenom, kćerkom Tome Paleologa, brata Ivana VIII. Za razliku od njegovog slavnog prethodnika kneza Lazara (1379–1389), kojem je sačuvan poznati portret u profilu s naglašenim nosom, nije mi poznat ni jedan kvalitetan portret despota Lazara.

Jedanaesta glava prikazuje postarijeg muškarca podbuhlog lica ovješanih usana, kukastog nosa, uskih, blago povijenih obrva s kapom gljivasta oblika na glavi. Slične kratke crvene kapice nosili su u ona doba pape i kardinali.

Dvanaesta glava – još jedna kopija koja očito oponaša Jurjev predložak – prikazuje postarijeg muškarca izbornog čela s bujnim, lučno povijenim obrvama, valovitom kosom začesljanom i povučenom u uglovima čela i ogromnog, oštećenog nosa.

Poznato je mnogo portreta Eugena IV. A. Armand donosi opis pet medalja na kojima je prikazan njegov lik.³⁰ U knjižici *Tutti i papi* iz 1925. g. nalaze se dva prikaza pape Gabriela Condulmera – jedan s kratkom papinskom kopicom na glavi, drugi bez kape.³¹ Iz tih sačuvanih prikaza saznajemo da je Eugen IV imao valovitu kosu blago uvučenu u uglovima čela. Povijene obrve i jake bore oko usana pridavali su strog izraz njegovu licu. Lik tog pape zabilježen je i na nekim freskama³² i minijaturama³³ rađenim u doba koncila u Bazelu, Ferrari i Firenci. Opisana jedanaesta glava

Benozzo Gozzoli, Sigismund Malatesta ili Gian Galeazzo Sforza (?), freska, palača Medici-Riccardi, Firenza

Benozzo Gozzoli, Sigismund Malatesta of Gian Galeazzo Sforza (?), fresco, Medici-Riccardi palace, Florence

Juraj Dalmatinac, Ivan VIII Paleolog, Sigismund Malatesta (?) i dužd Foscari (?). Šibenik, katedrala
Juraj Dalmatinac, Ivan VIII Paleolog, Sigismund Malatesta and doge Foscari. Šibenik cathedral

pokazuje niz sličnosti s tim portretima, pa se može pretpostaviti da upravo ona prikazuje portret pape.

Trinaesta glava je brkati muškarac s kapom na glavi i kosom podšišanom iznad ušiju. Za četrnaestu glavu mislilo se da je Toma Akvinski. Petnaesta glava, neposredno uz lavlju glavu, sudeći po odjeći mogla bi prikazivati nekog kardinala. Naime, ispod kapuljače viri stilizirani šešir s obodom, identičan kardinalskome. Nosi ga obrijani muškarac napete puti, širokog lica i visoko uzdignutih obrva.

Iz navedenih historijskih podataka vidjeli smo da je niz crkvenih ličnosti bio uključen u sporazume i spomenute ratove – od pape Eugena IV, uključujući njegova legata Cesarinija, njegova nećaka Francesca Condulmera, dominikanca Ivana Stojkovića Dubrovčanina (koji se vezao u to doba uz papinske protivnike u Bazelu, pa njegov lik nije bio poželjan u konstelaciji koju čine Jurjeve glave) i franjevca Jakova Markijskog,³⁴ koji je održavao veze i sa samim Šibenikom. Nažalost, bez poredbene građe, teško je danas utvrditi da li je neka od opisanih glava koje zaključuju friz na prvoj apsidi – portret neke od navedenih ličnosti.

Druga apsida

Druga, središnja apsida sadrži najveći broj »portreta«. Lavlja glava dijeli je od prve apsida. Slijedi lice mladića kuštrave kose i glava bradatog starca duge kose, s vrpcom povezanom oko čela.

Za treću glavu na drugoj apsidi mislilo se da bi mogao biti portret Vergila. Riječ je o glavi obrijanog mlađeg čovjeka živih, širom otvorenih velikih očiju i poluotvorenih usana s lovorovim vijencem u kosi, ispod kojeg se nazire ravna kosa.

Juraj Dalmatinac, Glave druge apsida. Šibenik, katedrala
Juraj Dalmatinac, heads on the second apse. Šibenik cathedral

Godine 1443. ovjenčan je lovorovim vijencem napuljski kralj Alfonso Aragonski (vladao 1443–1458. g.). Već potkraj 1442. godine priznata je njegova vlast na napuljskom teritoriju, u veljači 1443. g. postaje kraljem, a 9. travnja iste godine posebnom bulom i papa ga službeno priznaje za napuljskog kralja. Na reljefnom prikazu njegova trijumfa u Napulju, izvedenom na unutrašnjem luku Alfonsova slavoluka u Castelu Nuovo, vidimo ga okrunjenog lovorovim vijencem poput Cesara i okruženog svitom.³⁵ Riječ je o trijumfalnom luku na kojem je radilo nekoliko velikih kipara poput Franje Vranjanina, Pietra di Giovannija iz Milana i Guillerma Sagrere, započetom 1453. g. Prikaz vladara nadmenog osmijeha kratke kose s lovor-vijencem na glavi snažno nalikuje na onaj Jurjev. Ispod trijumfalne povorke u ovalnom okviru u plitkom reljefu prikazan je u profilu vladar s vijencem od lovora na glavi, kratko podšišane kose i pravilna, idealizirana lica. Poznati su nam portreti tog vladara na medaljama Pisanella i Pavla Dubrovčanina koji su ovjekovječili njegovo markantno lice obrubljeno ravnom kosom, blago uvijenom prema unutra.

Juraj Dalmatinac, Francesco Sforza (?) i nepoznati vladar. Šibenik, katedrala *Juraj Dalmatinac, Francesco Sforza and an unknown ruler. Šibenik cathedral*

Lazzaro Bastiani, Dužd Francesco Foscari. Museo Correr, Venecija
Lazzaro Bastiani, Doge Francesco Foscari. Museo Correr, Venice

Četvrta glava jajolikog oblika prikazuje muškarca mlađih godina, nategnute kože lica, oblih obrva ispod kojih se kriju pronicljive oči, pogleda usmjerenog prema prethodnoj. Glavu mu pokriva kapuljača koja seže do čela.

Za slijedeću fizionomiju možemo reći da je ubrojena u najljepše Jurjeve glave na apsidama. Prikazuje muškarca valovite kose bujne poput grive, snažne brade i brkova. Juraj je gotovo ornamentalno izveo njegovu kosu, povijajući je u obliku pravilne valovnice oko muškarčevih obraza. Na čelu ju je »začešljao« prema gore, tako da se doimlje poput kakve raskošne krune koja resi izražajno lice. Osobitu izražajnost tom licu daju snažne obrve koje se visoko uzdižu na krajevima, zatim se lučno spuštaju prema nosu, gdje se u kratkom uzletu ponovno uspinju. Ispod njih su dva duga velika oka s naglašenim šarenicama i zjenicom u sredini, koja licu daju posebnu karizmu. Nos je, nažalost, otučen. Oko nosa Juraj je poput plitkog kanala uklesao brazde koje obrubljuju trokutaste obraze. Kao da ispod kože naziremo kosti muškarčeve lubanje. Ispod brkova u formi slova omega naziru se mesnate usne, od kojih je posebno naglašena donja. Ispod nje brada se uvija u dva pramena i strši prema vani. Tko je taj lik koga je Juraj izveo s toliko izražajne snage? Nalazi se lijevo od Ivana Paleologa. Poznato je da su s Paleologom u Firenzu stigli kardinal Ivan Bessarion, tada metropolit Nikeje, i carev brat Dimitrije. Nažalost, nije mi poznat ni jedan portret bazileusove braće – Dimitrija, Teodora II, vladara Moreje, Tome i Konstantina Dragaša, posljednjeg bizantskog cara, koji je naslijedio brata nakon njegove smrti 1448. g.

Kardinal Bessarion, rođen u Trapezuntu u Grčkoj, kao biskup vjenčao je Ivana s njegovom posljednjom suprugom, trapezuntskom princezom. Bio je jedna od glavnih ličnosti u Ferrari i Firenci 1438–1439. g. Kada se vratio u Carigrad, primio je obavijest da je postao kardinal-svećenik bazilike Svetih apostola. Otada je živio u Italiji, služeći papi u mnogim diplomatskim i administrativnim zadacima. Godine 1449. postaje kardinal biskup Svete Sabine. Bio je – kao iznimna ličnost toga vremena – jedna od najportretiranijih figura u umjetnosti XV. st. u Italiji, kako će uvjerljivo pokazati – pišući o mnogobrojnim djelima Piera della Francesce – Carlo Ginzburg u knjizi *Indagini su Piero*.³⁶

Juraj Dalmatinac, Filip Dobri (?) i dvije nepoznate ličnosti. Šibenik, katedrala *Juraj Dalmatinac, Filip Dobri (Philip the Good) and two unknown persons from the Šibenik cathedral*

Postoje mnogobrojni portreti Bessariona (o. 1403–1472. g.) odjevenog u kardinalsko ruho, sa crvenom kapicom ili kapuljačom na glavi. Sjetimo se onog prelijepog portreta koji se daje španjolskom renesansnom slikaru Pedru Berruguetteu u »studiolu« Federica da Montefeltro u njegovoj vojvodskoj palači u Urbinu ili pak onog drugog, gotovo karikaturnog Andree Contrarija u *Obiurgatio in Platonis calumniatore*. Ispod kardinalskog šešira prekrivenog kapuljačom izviruje mudro lice niskog čela uokvireno valovitim kosom i bujnom bradom i brkovima. Podno velikih tamnih obrva, koje imaju oblik valovnice, vire žive oči. Trokutasti obrazi su upravo onakvi kakve je kiparski dočarao Juraj, kao i stisnute mesnate usne, od kojih je donja posebno naglašena, i brade uvijene u dva gusta pramena vidno izbočene prema vani. Njegov lik prepoznao je Ginzburg na freskama P. della Francesca u Arezzu (*Susret kraljice od Sabe i Salamona, Odrubljenje glave Kozrou*), i na čuvenoj slici istog majstora *Bičevanje Krista* iz Urbina. Pojava tog posrednika između istoka i zapada na šibenskoj katedrali u društvu Ivana VIII Paleologa bila bi potpuno logična.

Na drugoj apsidi osma glava s duždevskom stiliziranom kapicom bezbradog lica s ispučenim nosom mogao bi biti tadašnji istaknuti mletački dužd Francesco Foscari (1373–1457).³⁷ Velike sličnosti s tom fizionomijom opažamo u usporedbi s nizom sačuvanih njegovih portreta.

Portret tog dužda u profilu – rad venecijanskog slikara Lazzara Bastianija – nalazi se u Veneciji u Museu Correr. Pokopan je u franjevačkoj crkvi S. Maria Gloriosa dei Frari u kapeli lijevo od Tizianove Assunte. A. M. Schulz hipotetično pripisuje njegov nadgrobni spomenik Nikoli Fiorentincu. Dužd leži na sarkofagu ispod baldahina. Duždjev portret s nekadašnje mramorne skulpture koja se nalazila na Porti della Carta, djelo Bartolomea Bona, izložen je danas u samoj Duždevoj palači.

Njegov lik na šibenskoj katedrali okružen je dvjema figurama identičnih renesansnih šešira. Lijevo od dužda, a pored Ivana VIII Paleologa smještena je glava mlađeg čovjeka pravilnog lica. Desno od dužda je glava muškarca zrelih godina, okrugle pune forme, naglašanih obraza.

Zanimljivo je da je u rodbinskim odnosima s Ivanom Paleologom bio Sigismund Malatesta (1417–1468), vojvoda od Riminija, koji je i sam sudjelovao u protuturskim borbama.

Nepoznati slikar, Portret Francesca Sforze. Brera, Milano
Unknown painter, Portrait of Francesco Sforza. Brera, Milan

Navještenje i donator Filip Dobri, minijatura. Nacionalna biblioteka (Ms 9270, f. 2v), Bruxelles

Annunciation and donator Filip Dobri (Philip the Good), miniature. National Library (Ms 9270, f. 2v), Bruxelles

Naime, Teodor II,³⁸ despot Moreje, brat Ivana VIII Paleologa bio je oženjen Kleopom Malatesta, rođakinjom pape Martina VII, koja je 1433. umrla i pokopana u Mistri. Sigismund je bio nezakoniti sin Pandolfa Malateste, strica Kleope koji je biskupovao pod zaštitom Mlečana i pape u Patrasu. Oko toga grada izbili su sukobi 1428. g. Patras je pao u ruke Paleologa, što su papa i Mlečani zamjerali Romejima. Sigismund, tada gospodar Fana, nakon smrti svog ujaka Karla I (1429. g.) postat će 1432. g. vladarom Riminija.³⁹ Njegova karijera začeta je u doba kada je zajedno s Francescom Sforzom bio u službi pape Eugena IV. U doba bitke kod Kunovice imao je dvadeset i šest godina.

Sigismund Pandolfo Malatesta već je kao osamnaestogodišnjak vodio vojsku pape Eugena IV u Romagni i Markama, pa je bio nazvan *capitaneus generalis* i *pontificii exercitus imperator*. Ratovao je za Mlečane na Peloponezu u Moreji i oteo Spartu iz otomanskih ruku. Služio je republikama Siene i Firenze. Prva mu je žena bila kćer Lionella d'Este, Ginevra, a druga kćer Francesca Sforze, Polissena.

Njegovo lice samosvjesnog pogleda u profilu zabilježili su Matteo de Pasti na medalji koja se čuva i u Arheološkome muzeju u Zagrebu, na nizu medalja Pisanello, Agostino di Duccio u katedrali u Riminiju (Tempio Malatestiano) na nadgrobnom spomeniku u profilu i en-faceu te Pietro della Francesca na fresci. Boravio je u Firenzi u doba koncila. Postoji dvojba oko identifikacije njegova lika na fresci B. Gozzolija u palači Medici u Firenzi. Tu je prikazan u poluprofilu kako jaše na konju pored Gian Galeazza Sforze.⁴⁰ Neki autori u mladiću smještenom slijeva, markantne fizionomije, naglašene donje čeljusti i blago slomljenog nosa prepoznaju Sigismunda, a u mladiću dječakog izraza, ovalnog oblika glave, desno od njega, mladog Sforzu – a neki pak obrnuto. Glava koju prikazuje Juraj nalik je Gozzolijevom mladiću odlučna pogleda, ali priziva u sjećanje i portrete Malateste Agostina di Duccija u Riminiju. To bi govorilo u prilog identifikaciji glave s likom Sigismunda Malateste.

Tko bi mogao biti muškarac zrelih godina s kapom, markantnog punačkog lica, naglašenih uskih obrva i s blagim podsmijehom na usnama – prikazan desno od dužda Foscarija. Usporedbom sa sačuvanim portretima na prvi se pogled čini da su slične crte lica imali nekoliko talijanskih vojvoda tog perioda. Jedan od njih je spomenuti Francesco Sforza (1401–1466).⁴¹ Bio je neprijatelj Filippa Marije Viscontija – premda oženjen njegovom kćerkom Biancom Marijom Visconti 1443. g., a povezan uz Firenzu, Veneciju i papu Eugena IV. Nakon što je osvojio veliki dio Maraka (Iesi, Maceratu, Recanati, Fermo, Osimo) papa ga je imenovao svojim *vicario nella Marca D'Ancona* s titulom *gonfaliere della Chiesa* 1434. g. Njegova alijansa s Venecijom i Firenzom pomogla je stabilizaciji Italije. Godine 1450. postao je milanski vojvoda.

Prikazan je na mnogim likovnim ostvarenjima. Od njih bih posebno istaknula – zbog velike sličnosti s Jurjevom glavom – njegov portret u profilu koji se nalazi u Pinacoteci di Brera u Milanu, djelo anonimnog lombardskog slikara. Tu vidimo Sforzin čvrsti profil ravnog čela, pravilnog nosa, odebljih obrva, ispućene brade s podbratkom, lučno povijenih tankih obrva i s karakterističnom kapicom koju susrećemo i na Jurjevoj glavi. Njegov lik u profilu zabilježio je 1489. g. na skici za konjanički portret Antonio Pollaiuolo. Konjaničku skulpturu tog vojvode radio je i Leonardo Da Vinci.

Slijedi nekoliko fizionomija mongolskog, istočnjačkog oblika lubanje. Tako npr. istočnjačke crte pokazuje čelava glava s brkovima, kukastog nosa, malih očiju spojenih obrva i izbočenog čela (deseta glava na drugoj apsidi), pored dužda Foscarija. Jedanaesta glava prikazuje brkatog muškarca s bujnom kosom. Izrazito mongolske crte ima dvanaesta, također čelava glava s breima na istoj apsidi. Trinaesta, čelava glava ovalne forme odudara od fizionomija koje je okružuju. Četrnaesta glava jakih jagodica s malim brkovima i šeširom ponovno ima mongolsku fizionomiju. Fizionomije Ibrahim-bega, karamanskog kneza, sultanova zeta i njegovih sinova koji su sudjelovali u savezu, na žalost mi nisu poznate, pa nisam u mogućnosti odgovoriti da li su oni portretirani među spomenutim likovima.

Petnaesta glava na drugoj apsidi je klesar Dominik Pasini. Tko je bio nekoć prikazan na tome mjestu – nije nam danas poznato.

Sedamnaesta glava na drugoj apsidi bio bi po mome mišljenju – sudeći po velikim fizionomijskim sličnostima – burgundski vojvoda Filip Dobri (1396–1467), kojeg su nazivali spasiteljem Carigrada. Riječ je o čuvenom vladaru koji se, iskoristivši englesko-francuske borbe, proširio na Flandriju, Holandiju, Luksemburg i Franche-Comteu i stvorio veliku samostalnu državu. Sin mu je bio Karlo Smjeli. U razdoblju kojim se bavimo zastupao je interese papinske i venecijanske strane, za razliku od francuskog kralja Karla VII. Poslao je svoje zastupnike i na firentinski sabor. Prikazan je na minijaturi Navještenja koja se nalazi u Nacionalnoj biblioteci u Bruxellesu (Ms 9270, f.2v). Vojvoda je imao tamnu kosu podšišanu i uvijenu unutra »kao paž«. Frizura i izrazito mršavo lice trokutaste fizionomije s izraženim brazdama oko usana i upalim obrazima podsjećaju nas snažno na navedenu glavu na drugoj apsidi. Na jednom portretu prikazan je s tamnim šeširom na glavi. Slikar je posebno naglasio udubine na njegovim obrazima.⁴²

Okružen je slijeva i zdesna dvjema pravilnim lijepim ženskim fizionomijama. Njegova tadašnja žena, Isabella, bila je kći portugalskog kralja Ivana I. Bez poznavanja njezina portreta, kao i ostalih članova obitelji burgundskog vojvode, nemoguće je odrediti da li nekog od njih prikazuju glave koje ga okružuju. Npr., devetnaesta glava, pored mlade žene lijevo od Filipa Burgund-

Juraj Dalmatinac, Vladislav II Jagelović (?). Šibenik, katedrala
Juraj Dalmatinac, Vladislav II Jagelović. Šibenik, cathedral

Portret Vladislava II Jagelovića, grafika
Portrait of Vladislav II Jagelović, graphic

skog nalazi se mladić (?) ovalnog pravilnog lica s kosom koja završava velikim uvojcima. Poznati su portreti Filipovih sinova – Antuna Burgundijskog (o. 1430–1464. g.) i Karla Smjeloga (1433–1477) Rogiera van der Weydena. Oni prikazuju dvojicu mladih lijepih muškaraca tamne, blago valovite kose i pravilnih crta lica.⁴³ U doba nastanka Jurjevih glava Antun je imao oko trinaest godina, a Karlo je bio dječak od desetak godina. Bez poznavanja njihovih portreta iz dječjeg doba nemoguće je utvrditi da li je jedan od njih prikazan u opisanoj Jurjevoj glavi.

Slijedi niz glava koje nisam uspjela identificirati, koji završava lavljom glavom, što dijeli drugu od treće apside.

Treća apside

Kako je na trećoj apside veliki broj glava izmijenjen u XIX. st., smatrala sam da je najsigurnije prići identifikaciji dvaju lica lijevo od pilastra s posvetnim natpisom, koja su sigurno djelo njegove ruke.

Druga glava lijevo od pilastra (trinaesta na trećoj apside) pokazuje velike sličnosti s fizionomijom poljsko-ugarskog kralja Vladislava II. Prikazuje muškarca bujne valovite kose i brade strogih crta lica, što prizivlju u sjećanje lik Boga Oca na stropu šibenske krstionice.

Mladi ugarski kralj Vladislav II Jagelović, sudeći prema grafici koju donosi V. Klaić u *Poviesti Hrvata*, imao je dugu kuštravu

bradu i valovitu kosu, namrštene stroge obrve i polusavinute oči, koje su njegovom mladom licu davale pomalo tužan i zreli izraz.⁴⁴

Desno od Vladislava i na frizu, kao i na minijaturi, u liku bradatog muškarca izduljene glave, duge valovite kose, meko tretiranih obrva i blagog pogleda prikazan je po mome mišljenju Sibirjanin Janko (1387–1456), glavni kapetan kršćanske vojske (*capitaneus exercitus generalis*).⁴⁵ Uočavamo velike sličnosti Jurjeve glave i poznatih portreta tog vladara. Na grafici s njegovim likom koju donosi V. Klaić u *Poviesti Hrvata* vidimo dugokosog bradatog muškarca u oklopu. Najpoznatiji portret vojvode, kojeg su Talijani zvali Giovanni Albo, jest onaj na njegovom nadgrobnom spomeniku u prijestolnoj crkvi u erdeljskom Belgradu (Gyulafejérvár).

Smještaj dvojice vojskovođa pored pilastra na kojem je zavjetni natpis ukazuje nam možda na posebno značenje koje je autor ikonografskog programa davao tim vladarima. Poznato je da su se Šibenčani dugo opirali mletačkoj vlasti i priznavali ugarsku. Možda su njihove glave simbolički smještene i usmjerene prema sjeveru, gdje su se prostirali njihovi posjedi.

Vratimo se na likove smještene lijevo od ugarskog kralja, na trećoj apside. Zapažamo nekoliko muškaraca sa zanimljivim kapama na glavi. S njima u svezi interesantno se prisjetiti drvo-reza modernog umjetnika J. Domjana datiranog 1956. g., na kojem je prikazan Hunjadi kako polazi sa svojom vojskom u rat protiv Turaka.⁴⁶ Iako je riječ o djelu suvremenog autora, mislim da je korisno osvrnuti se na prikaz četvorice suboraca koji prate

hrabrog erdeljskog vojskovođu. Karakteristična je onodobna nošnja u koju su odjeveni – od oblika šešira do odjeće. Trojica imaju kape slične današnjim lovačkim šeširima, a jedan ima polukalotastu kapu koja završava šiljkom nalik na mongolske i turske kape. Slične šešire nalazimo na glavama muškaraca lijevo od Vladislava II Varnenčika (?).

Zanimljivi su likovi četvorice muškaraca s kapama na glavi smješteni uz poljsko-ugarskog vladara. Neposredno pored kralja nalazi se glava brkatog muškarca kratke uredne ravne kose koja mu prekriva uši s polukalotastom kapom čiji rub šešira ima oblik uvijenog užeta. Pored njega nalazi se mladi maškarac (jedanaesta glava na apsidi) s kapom prihvaćenom vrpcom za glavu, namrgodenih obrva, stisnutih usana i bijesna pogleda. Deveti i deseti lik na trećoj apsidi međusobno slične.

Teško je bez poznavanja portreta odgovoriti na pitanje da li je u glavama prikazanim lijevo od Vladislava Varnenčika – koje su sačuvane u kopijama iz XIX. st. – prikazan netko od velikaša što su se borili u njegovoj vojsci. Danas je praktički nemoguće identificirati likove braće Talovac,⁴⁷ vojvode Drakula, Ivana Sekelja, varadinskog biskupa Ivana de Dominisa i jegarskog biskupa Simona Rozgona, budući da nisu sačuvani njihovi onodobni portreti.

Od pilastra s Jurjevim potpisom do lavljih vrata

Troapsidalni je prostor s glavama saveznika usmjeren kao znak križa prema krajevima u kojima se kršćanstvo sukobljavalo s poganstvom. Friz glava završava (ili možda započinje) na sjevernom zidu katedrale, s pilastrom pokraj lavljih vrata.

Na pilastru s posvetnim natpisom posebnu pažnju istraživača privlačile su dvije glave. Posve desno ispod natpisa s Jurjevim potpisom nalazi se izražajna izborana staračka glava s rijetkim uvojcima kose, a lijevo glava mlađeg čovjeka odlučnog pogleda s brkovima. Da li u njima tražiti portrete naručitelja, umjetnika ili možda neke važne povijesne ličnosti koja je sudjelovala u navedenim zbivanjima?

Šibenskog biskupa Jurja Šizgorića (rođen 1398. g., biskupovao 1437–1453. g.) Juraj je prikazao u punom biskupskom ornatu na njegovom nadgrobnom spomeniku u katedrali. Leži s biskupskom mitrom na glavi, usnulog lica, spuštenih očnih kapaka. U doba nastanka friza imao je oko četrdeset i tri godine. Sličnosti s desnom glavom na pilastru su vrlo male. Oči tog muškarca su žive i gledaju prolaznike i vjernike koji ulaze u sjeverni portal.

Problem identifikacije dviju glava na pilastru okruženih s pet bucmastih dječjih glava ostaje otvoren – a time i interpretacija pilastra, koji se zbog posvetnog natpisa i Jurjeva potpisa postavlja kao ključni kamen u frizu glava. Natpis u latinskom heksametru spominje početak gradnje crkve 1443. g. u doba »poštovanog biskupa« Jurja Šizgorića, dok je gradom upravljao knez Fantin iz mletačke obitelji Pesaro, »godine gospodnje dok je zaštitnik grada bio oružanik Mihovil, koji je ujedno i uzvišeni vratar istog nebeskog kralja«.

I među četrnaest glava smještenih desno od pilastra s posvetnim natpisom ispod reljefa Sv. Jerolima susrećemo niz markantnih fizionomija, koje su vrlo vjerojatno portreti. Postavlja se pitanje da li je svaka od sedamdeset glava portret, ili su neke od njih općeniti predstavnici čovječanstva? Što znače tri lavlje glave? Valja spomenuti da ljudske glave nalazimo kao ornament na dovratniku lavljeg portala.

Juraj Dalmatinac, Ivan Hunjadi (?). Šibenik, katedrala
Juraj Dalmatinac, Ivan Hunjadi. Šibenik cathedral

U izgradnji katedrale, kako pokazuje Miagostovich, šibenski su plemići imali važnu ulogu: plaćali su njenu izgradnju i odlučivali o njezinom izgledu.⁴⁸ Među njima se isticao Radič Šizgorić (rođen 1385. g.), stariji biskupov brat. Da li je C. Fisković imao pravo kada je iznio hipotezu da su među glavama prikazani i Šibenčani? Da li su – uz biskupa Šizgorića, koji je očito imao važnu ulogu o odabiru ikonografskog programa – i oni imali utjecaj na izbor glava?

Miagostovich je možda bio najbliži interpretaciji simbolike šibenskih glava. On je smatrao da postoji jedinstvena ideja koja ih povezuje. Vezujući se uz jednu lokalnu tradiciju, koju sažima u izreci *Omnis spiritus laudet Dominum*, smatra da ih veže jedinstveni koncept kojim se slavi trijumf Krista tijekom historije. Negira Foscovo tumačenje glava kao »*singoli accessori*«. One su prema njegovu mišljenju »*serto glorioso*«, »*nazioni e passioni*«, »*trofei gloriosi di Cristo*« – koji vlada nad svim narodima, »*figure storiche*«, izabrane duše čovječanstva koje znače jednu ideju, uspomenu, stanje. Uistinu, naručiteljeva ideja da prikaže ključne ličnosti protuturskog saveza organiziranog za spas kršćanskih zemalja izlazila je iz konteksta »povijesti spasenja«, koja historijske događaje gleda u okviru povijesti Kristova otkupljenja i spasenja svijeta. Vladarima i vojskovođama različitih naroda koji su se borili pod okriljem i u ime Boga pridavana je spasiateljska uloga.⁴⁹

Zanimljiva je još jedna pučka legenda koju donosi Miagostovich. Priča kaže da je jedan hrabri i zaslužni Šibenčanin, da bi se odužio domovini, koja ga je bila izagnala, i da bi ponovno bio pozvan, jednog dana odsjekao sedamdeset turskih glava i poslao ih na dar. Iz zahvalnosti za to, da bi se ovjekovječio taj događaj, naredi se

Portret Ivana Hunjadija, grafika
Portrait of Ivan Hunjadi, graphic

da se isklešu te glave u kamenu i postave na katedrali. Taj svjetovni i nakazni trofej – završava narodna legenda – sam se raspada.⁵⁰

Ta je legenda u potpunom kontrastu sa simbolikom šibenskog friza. Šibenčani nisu dali ovjekovječiti turske glave, već glave protuturskih ratnika. Međutim, nama je danas zanimljivo da postoji priča koja povezuje glave s otporom šibenskog kraja protiv Turaka.

Čini mi se da je opisani raspored glava mogao smisliti netko tko je poštovao tradiciju (dojučerašnje) kraljevske vlasti u Šibeniku. Naime, venecijanski dužd se nalazi na središnjoj apsidi, a ne pored pilastra s posvetnim natpisom, ispod skulpture Sv. Mihovila, zaštitnika »gloria della guerra«. Možda nije nevažno spomenuti da glave nedostaju u doba smjene dvaju venecijanskih knezova. Kapetan Fantin Pesaro, koji je započeo službu u rujnu 1441. g., trebao je napustiti grad u rujnu 1443. g., kada se na dan Sv. Mihovila spominje na posvetnom natpisu. Zamijenio ga je Antonio iz kuće Pesaro.⁵¹

Postavlja se pitanje – ako su pretpostavke ovdje iznesene točne – kako je Juraj mogao poznavati fizionomije svih tih velikih ličnosti? Mogao je do njih doći posredno, temeljem crteža, grafika, medalja, novca, kipova i slikanih portreta iz onoga doba. Mogao ih je vidjeti i skicirati uživo, lunjajući Italijom od Venecije i Ancone i do Firenze (u kojoj se pretpostavlja da je bio, i to upravo u doba sklapanja saveza s Ivanom VIII Paleologom).

Lokalne političare mogao je susresti na svojim putovanjima po Dalmaciji. Spomenuti vladari i ratnici su u ono doba često putovali na pregovore i hodočašća. Npr. Ivan Hunjadi hodočasti sa svojom vojskom u Loreto 1448. g. Šibenski naručitelj(i) stvaranjem ikonografskog programa šibenskog friza pokazao je svoju uključenost u aktualna zbivanja. Juraj je hitno reagirao na zbivanja klešući glave saveznika.

Ova nam radnja otkriva Jurja kao vrsnog portretista. Poznavanje šibenskog friza možda će jednog dana omogućiti otkrivanje nekih dosad nepoznatih njegovih portreta u muzejima i zbirkama svijeta. Napokon, otkrivajući jednog »novog Jurja«, ponovno se vraćamo na pitanje koje već desetljećima draška maštu naših povjesničara umjetnosti – da li je on onaj Schiavone, učenik Brunelleschijev, o kojem je pisao Vasari – »che fece assai cose a Vinezia«?

Pojedinačni i skupni portreti državnika i vojskovođa modelirani su i slikani stoljećima u tijeku raznih ratova i porača. Postavljani su na gradske zidine, vojne zgrade, kao i u crkve kako bi se veličala njihova spasiteljska uloga, pojedini politički pregovori, ratovi i bitke. U hrvatskoj crkvenoj umjetnosti iz perioda od XV. do XVII. st. sačuvano je niz djela zavjetno-komemorativnog karaktera posvećenih Kristu ili Bogorodici na kojima su prikazani likovi vladara koji su pokretali protuturske ratove. Ako je ovdje iznijeta hipoteza ispravna, šibenski bi friz značio jedno od najoriginalnijih rješenja u svom žanru, izdvajajući se koncepcijom iz tipizirane ikonografije shema koje obično prikazuju okupljene vladare, ratnike, predstavnike crkve i naroda pod zaštitom Božjom ili Bogorodičinom.⁵²

Bilješke

- 1
A. Fosco, *La cattedrale di Sebenico e il suo architetto Giorgio Orsini detto Dalmatica*, Sebenico, 1893, str. 80–92.
- 2
A. Venturi, *Storia dell'arte italiana*, vol. VII. La scultura del Quattrocento, Milano, 1908.
- 3
V. Miagostovich, *I nobili e il clero nel 1449. per la fabbrica della cattedrale. Documenti editi ed annotati*, Sebenico, 1910, str. 63–66.
- 4
K. Stošić, *Umjetnički Vijenac Šibenske katedrale. Sedamdeset i jedna glava od kamena*, »Novo doba«, br. 88, Split, 1929. Don Krsto Stošić pisao je o tradiciji da su među glavama reproducirani kipari, klesari i ostali radnici na crkvi. Ne isključuje mogućnost da su pojedine ličnosti povijesne, a da bi poneke mogle prikazivati šibenske plemiće ili kakvu glasovitu osobu.
- 5
Lj. Karaman, *O šibenskoj katedrali*, Zagreb, 1931. Karaman navodi da među glavama poneke prisjećaju na klasična poprsja Homera, Apolona ili Herkula, a ima ih koje bi mogle reproducirati tipove mornara i kapetana, ili karakteristične glave dalmatinskih trgovaca.
- 6
C. Fisković, *Juraj Dalmatinac*, Zagreb, 1963, isti, *Juraj Dalmatinac*, Zagreb, 1982. I. Fisković, *Za Jurja Matejeva i Veneciju*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 27, Split 1988, str. 157–159 i *Juraj Matejev i*

Jacopo Bellini, Radovi Instituta za povijest umjetnosti 12–13, Zagreb 1988–1989, str. 171, 176.

7

I. Petricioli, *Portret Ivana Paleologa na šibenskoj katedrali*, Juraj Matejev Dalmatinac, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, br. 3–6, Zagreb, 1979–1982, str. 197.

8

M. Škarica, *Još o glavama sa šibenske katedrale*, »Zadarska revija«, br. 5–6, Zadar, 1975, str. 361–370.

9

S. Kokole, *Stilni profil kiparja Jurja Dalmatinca*, Ljubljana, 1987.

10

J. Höffler, *Doslej neobjavljen likovni vir za apsidalne niše šibenske stolnice Jurja Matejeva Dalmatinca*, Prilozi 32, Prijatelj zbornik 1, Split, 1993, str. 445–450, analizira razdoblje izrade vanjskog plašta apsida, od 1441. do 1459. g. Dokumente o Jurjevom radu na katedrali donio je P. Kolendić u tekstu *Stube na crkvi Sv. Ivana u Šibeniku*, "Starinar", Beograd, 1923, str. 69, 79, 87.

11

Događaje između 1437. i 1448. godine opisuje V. Klaić u *Povijesti Hrvata*, svezak drugi, dio drugi, *Treće doba: vladanje kraljeva iz raznih porodica (1301–1526)*. Druga knjiga: od gubitka Dalmacije do Matije Korvina (1409–1457), Zagreb, 1901, str. 150–221.

12

Bizantski basileus je 4. ožujka 1438. ušao u Ferraru. Koncil je pod zaštitom Cosima Medicija bio sazvan u Firencu 10. siječnja 1439. g. U crkvi Santa Maria del Fiore kardinal Giuliano Cesarini čitao je na latinskom, a Bessarion na grčkom jeziku. Vidi u knjizi I. Đurića, *Sumrak Vizantije. Vreme Jovana VIII Paleologa 1392–1448*, Zagreb, 1989, str. 260, 269, 281–283, 286. i 286. Likove firentinske unije prikazao je Benozzo Gozzoli u kapeli Medici u Firenci. V.A. Busignani, *Benozzo: la Cappella Medici*, Firenca, 1965.

13

R. Paschini, u knjizi *Roma nel Rinascimento*, Bologna, 1940, str. 143–144. i 153–154, opširno izvješćuje o navedenim papinim postupcima 1443. g. U zadarskom Franjevačkom samostanu čuva se bula Eugena IV od 31. svibnja 1443. (napisana u Sieni) u kojoj se vjernici pozivaju na borbu protiv Turaka i dokument napisan u Zadru 24. prosinca 1444. franjevca Andrije, koji, pozivajući se na papinu bulu, daje oprost svima koji pomognu opremiti flotu protiv Turaka. *Inventar pergamena Sv. Frane u Zadru u: Samostan Sv. Frane u Zadru*, Zadar, 1980, str. 169.

14

O bitci kod Kunovice, v. V. Klaić, o.c. (1901), str. 193–195.

15

O Segedinskom miru v. V. Klaić, o.c. (1901), str. 195–197.

16

O kontaktima Ivana Paleologa s europskim vladarima Alfonsom Aragonskim, burgundskim vojvodom, francuskim kraljem, Ibrahim-begom i Mlečanima kao i o zbivanjima u Carigradu 1443. g. v. I. Đurić, o.c. (1989), str. 297, 306, 310, 311, 314.

17

O prisustvu Dubrovčana u pomorskoj floti na Dardanelima v. V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808.*, knjiga prva, Zagreb, 1980, str. 212–217.

18

O bitci kod Varne v. V. Klaić, o.c. (1901), str. 198–199.

19

O zbivanjima između 1445. i 1448. v. V. Klaić, o.c., str. 212–227.

20

O ulozji Giovannija Baccija v. C. Ginzburg, *Indagini su Piero. Il Battesimo, il ciclo di Arezzo, la Flagellazione di Urbino*, Torino, 1981, str. 43. i M. Tocci, *Ottaviano Ubaldini della Carda e una inedita testimonianza sulla battaglia di Varna (1444)* u *Mélanges Eugène Tisserant*, Città del Vaticano, 1964, VII.

21

O bitci na Kosovu v. V. Klaić, o.c. (1901), str. 223–225.

20

22

A.G. Fosco, o.c. (1893). Posljednji je o tim zahvatima pisao M. Škarica, o.c. (1975).

23

M. Škarica, o.c. (1975)

24

V. Miagostovich, o.c. (1910)

25

M. Škarica, o.c. (1975)

26

Grafički prikaz Skenderbega v. V. Klaić, o.c. (1901), str. 221.

27

O Skenderbegovoj obitelji v. *Enciklopedija Jugoslavije* 1, 1957.

28

O Đurđu Brankoviću v. *Enciklopedija Leksikografskog zavoda* 1, Zagreb, 1965, str. 481. Spomenimo da su grčki vojvoda Toma Kantakuzen i Đurđev sin Grgur 1439. g. vodili obranu Smedereva (Klaić, o.c., str. 157), Kantakuzen je bio tada dvorski maršal Ivana VIII. Liku srpskog vladara na novcu v. Š. Ljubić, *Opis jugoslavenskog novca*, Zagreb, 1875, Tab. XIII, br. 14–16. Zahvaljujem dr. I. Mirniku na podacima.

29

O Lazaru Brankoviću v. *Enciklopedija Leksikografskog zavoda* 1, Zagreb, 1965, str. 481.

30

A. Armond, *Les Médailleurs italiens des quinzième et septième siècle*, I, Paris, 1883, str. 142, (G. Paladino), str. 158. (anonimni majstor), str. 295–296. (G. Paladino)

31

Tutti i papi da san Pietro a Pio XI, Milano, 1925, str. 307–308.

32

Postoji hipoteza da je Giovanni Storlato u Padovi – na fresci koja prikazuje prijenos tijela Sv. Luke i Matije iz Carigrada u Padovu u svečanog procesiji u ciklusu fresaka koje je radio u kapeli Sv. Luke u crkvi Sv. Justine u Padovi između 21. svibnja 1436.g. i 14. kolovoza 1441. g. s jedne strane naslikao bizantskog imperatora s pratnjom (kojeg je umjetnik imao prilike vidjeti 1437. g. u samoj Veneciji), a s druge papu s pratnjom. Golobrado lice s papinskom kopicom na glavi ispod koje proviruje valovita kosa podsjeća na fizionomiju Eugena IV. Pored pape na Storlatovoj fresci prikazan je u profilu ružan muškarac slomljenog nosa s izraženim obrazima i podbratkom u biskupskom ornatu. Da li je to možda papinski legat, Venecijanac Giuliano Cesarini ili možda njegov nećak, također Venecijanac, Francesco Condulmer? O freskama G. Storlata v. N. Ivanoff, *Giovanni Storlato-una postila* u katalogu izložbe *Da Giotto al Mantegna*, Padova, Palazzo della Ragione, 9 giugno – 4 novembre 1974, str. 61–62.

33

Francesco d'Antonio naslikao je u koralu izvedenom za firentinsku katedralu 1463–71, koji se danas čuva u Biblioteci Medicea Laurenziana, trenutak posvećenja firentinske katedrale. U sredini se nalazi papa Eugen IV okružen kardinalskim zborom, a sa strana su smješteni predstavnici firentinskog plemstva. U liku kardinala sa zlatnim križem u ruci P. Viti prepoznaje lik Giuliana Orsinija. Kako se koncil u Firenci zbiva neposredno nakon posvete katedrale, može se pretpostaviti da se među naslikanim kardinalima nalaze i kardinali iz neposredne papine pratnje, kao što su legat Giuliano Cesarini i Francesco Condulmer. Vidi P. Viti, *La Chiesa e la Città a Firenze nel XV secolo. Fra vita religiosa, impegno civile e interessi intellettuali* u *Vita italiana, cultura e scienza, Il Rinascimento italiano. Le celebrazioni per Pietro della Francesca e Lorenzo il Magnifico*, n. 3, anno VII, Rim, 1992, str. 49.

34

Franjevac Jakov Markijski imao je lice ružnih crta ovalnog oblika. S karakterističnom tonzuroom na čelu prikazan je na drvorezu koji donosi Klaić u svojoj *Povijesti Hrvata*. Upale kapke i podbuhlu kožu naglasio je na njegovu portretu ferarski majstor Cosimo Tura. Dugo se mislilo da je to prikaz Antuna Padovanskog iz Gallerie Estenese u Modeni. Tura, po svom običaju, karikirao crte njegova nekadašnjeg vikara franjevačke

provincije bosanske misije. Pretpostavlja se da je 1437. g. na putu za Italiju posjetio Šibenik, gdje je vidio još živa dva rođena brata fra Nikole Tavelića, kojeg će sam spomenuti u jednom govoru 1449. g. O fra Jakovu Markijskom v. **D. Mandić**, *Franjevačka Bosna*, Rim, 1968, str. 91–109. Grafiku s prikazom Jakova Markijskog v. **Klaić**, o.c., str. 135. Portret C. Ture v. **R. Molajoli**, *L'opera completa di Cosimo Tura*, Milano, 1974, tav. 32. O spomenutoj propovijedi v. **B. Polonijo**, *Bl. Nikola Tavelić*, Zagreb, 1939, str. 11–12.

35

H.W. Kruft-M. Malmanger, *Francesco Laurana: Beginnings in Naples*, The Burlington Magazine, volume CXVI, number 850, January 1974, str. 10, 14. i 16. Opisani reljef na slavoluku Alfonsa Aragonskog u Napulju atribuiran Petru Martinovom iz Milana i Franji Vranjaninu s prikazom ratnika i središnjom figurom ovjenčanog ratnika prema njihovom mišljenju predstavljao bi Ferrantea I (Ferdinanda Katoličkog), vanbračnog sina Alfonsa Aragonskog (vidi fig. 23 i 26). Po J. R. Halleu to je Alfonsov portret. V. **J. R. Hale**, *The Thames and Hudson Encyclopedia of the Italian Renaissance*, London, 1989, str. 23–24. O Pisanellovim medaljama u **G.A. Dell'Acqua-R. Chiarelli**, *L'opera completa di Pisanello*, Milano, 1972.

36

O Bessarionu v. **C. Ginzburg**, *Indagini su Piero*, Torino, 1981. (*Susret Salamona i Sabe*, fig. 27, *Smrt Cosroa*, fig. 47–48, slika A. Contraria fig. 76, slika P. Berruguettea fig. 79, detalj portreta na *Bičevanju* iz Urbina fig. 87).

37

O dužbu Foscariju v. **J.R. Hale**, o.c., str. 140–141. **A. de Mosto**, *Il dogi*, Firenca, 1983, str. 162–173.

38

O vladaru Teodoru II Paleologu (umire 1448. g.) i njegovoj supruzi Kleopi Malatesta vidi **I. Đurić**, o.c., str. 174–175.

39

O obitelji Sigismunda Malateste v. **I. Đurić**, o.c. (1989), str. 231, 236–237.

40

Njegov portret na fresci Benozza Gozzolija u kapeli Medici u palači Medici-Riccardi v. u monografiji **A. Busignani**, *Benozzo-la Cappella Medici*, Firenze, 1965, fig. 6 i 8. Medalje M. Pastija v. u članku **I. Mirnik**, *M. De'Pasti u Arheološkom muzeju u Zagrebu*, "Peristil", br. 27–28, Zagreb, 1984–85, str. 70–73. Portrete Agostina di Duccio u katedrali Riminija vidi u monografiji **P. Porthogesi**, *Il Tempio Malatestiano*, Milano, 1965, tav. 9 i 30.

41

O Francescu Sforzi v. **P. Orsi**, *Storia politica d'Italia – Signorie e principati (1300–1530)*, Milano s.d., str. 300–303. Portrete Francesca Sforze i Bianche Marie Visconti, vjenčanih u Cremoni 1441. g., v. u knjizi *La pittura in Italia. Quattrocento*, Milano, 1987, str. 72–73.

42

Portret sa šeširov v. u *Enciklopedija Leksikografskog zavoda 2*, Zagreb, 1967, str. 378, a minijaturu u **F. Grimaldi**, *La historia della chiesa di santa Maria di Loreto*, Loreto, 1993, str. 298.

43

O Karlu Smjelom v. *Enciklopedija Leksikografskog zavoda 3*, Zagreb, 1967, str. 411–412. Portrete Antuna Burgundijskog iz muzeja Royal Museum of Fine Arts i Speelman Collection u Londonu v. u studiji **L. Campbell**, *Rogier van der Weyden's »Portrait of a Knight of the Golden*

Fleece«: *The Identity of the Sitter*, Bulletin 1–4 / 1972, Musées Royaux des Beaux-Arts de Belgique, str. 7–16. Autor članka odbacuje hipotezu da je »*Gran Bâtard da Bourgogne*«, Karlov polubrat, rođen 1421. g., dokazujući da se rodio oko 1430. g. O hipotetičnom portretu Isabelle Portugalske, djelu Jeana van Eycka, vidi u katalogu *L'art flamand dans les collections espagnoles*, Musée Communal des Beaux-Arts, Groeninge-Bruges, srpanj-kolovoz 1958, kat. 1, str. 20–22.

44

Grafiku s prikazom kralja Vladislava v. **V. Klaić**, o.c. (1901), str. 177. Na minijaturi *Raspeća* u *Missale Dominici Kalmanceschi* u Riznici katedrale u Zagrebu, nastaloj u pismoslikarskoj radionici na dvoru Matijaša Korvina, nalazi se s desne strane križa bradati smeđokosi muškarac s bijelim turbanom na glavi u oklopu s narančastim plaštem koji fizionomijom podsjeća na mladoga, tragično preminulog kralja. Spomenutu minijaturu vidi u knjizi **A. Badurina**, *Umjetnost na tlu Jugoslavije – Minijatura*, Beograd–Zagreb–Mostar, 1983, sl. 59.

45

O Hunjadiju v. **V. Klaić**, o.c., str. 160, 192. Godine 1439. bio je severinski ban, a 1443. kao vojvoda erdeljski postao je glavni kapetan vojske. Grafiku s prikazom Hunjadija v. u **V. Klaić**, o.c. (1901), str. 205, a nadgrobni spomenik ibidem, str. 281. Na minijaturi *Raspeća* u *Missale Dominici Kalmanceschi* pored pretpostavljenog lika poljskog kralja jaše na konju muškarac svijetle duge kose, brkova i brade s turbanom na glavi, odjeven u svijetlozeleno ruho. Gleda prema nama, van minijature. Crte lica nalikuju onima na spomenutoj grafici Janka Sibirjanina.

46

Spomenutu grafiku v. *Enciklopedija Leksikografskog zavoda 3*, Zagreb, 1967, str. 105.

47

O Talovcima v. **J. Lucić**, u *Enciklopediji Jugoslavije 8*, Zagreb, 1971, str. 317; **S. Grubišić**, o.c. (1974), str. 50. Autor spominje upad podanika hrvatskog bana Petra Talovca, koji su bježali pred Turcima u šibenski kotar 1448. g. Venecijanska vlast u Krešimirovom gradu u to je doba pokazivala netrpeljivost prema banu hrvatsko-dalmatinskom P. Talovcu.

48

O plemenitim Šibenčanima **V. Miagostovich**, o.c. (1910)

49

Ibidem.

50

Ibidem.

51

O Fantinu Pesaru v. **A. Fosco**, o.c., str. 22. O Antunu Pesaru v. **M. Montani**, *Juraj Dalmatinac i njegov krug*, Zagreb, 1967, str. 16. Znakovita je i priča o strahu koji je zavladao zbog mogućeg dolaska jednog ugarskog kapetana u Zadar ili Šibenik 1448. g. Bila je to godina kada je Hunjadi sa svojom vojskom hodočastio u Loreto. Te godine izbili su sukobi između šibenskog kneza Kristofora Marcella i cetinjskog kneza i bana Petra Talovca, zbog njegovih upada u šibensko zaleđe. Vidi **V. Miagostovich**, o.c. (1910), str. 33–34.

52

Jurjeve glave ovjekovječio je svojim živim fotografijama veliki hrvatski snimatelj Nenad Gattin. Zahvaljujem njegovom dugogodišnjem suradniku Vinku Nikoliću na fotografijama koje je prema tim negativima izradio za ovaj tekst, a mnogo su mi pomogle u njegovoj izradi.

Summary

Ivana Prijatelj

An Attempt to Identify Some of the Heads Carved by Juraj Dalmatinac on the Cathedral of Šibenik

Numerous scientists have coped with a problem of identifying the human heads – portraits on the apse of Šibenik cathedral, sculptured by Juraj Dalmatinac during the period between 1443 and 1444 (1448). It was prof. Petricioli who opened the possibility of identifying some of the sculptures that belonged to the respective contemporaries of Juraj Dalmatinac recognizing the portrait of the Byzantine Emperor John VIII Palaeologue. Comparing the preserved portraits of the prominent personages rulers,

dukes, men-at-arms and ecclesiastic dignitaries that were active in the 5th decade of the 15th century we presume that several Juraj's heads are the portraits of the statesman and warriors that like John VIII Palaeologue took part in the anti-turkish war fought on the territory from Serbia and Albania to Dardanele and the Black sea.

The authoress hints to the portraits of the Albanian Duke Georg Castriot and pope Eugene IV. on the first apse, and the King Alfons of Aragonia, Cardinal Bessarion (beside John VIII Palaeologue), Sigismondo Malatesta (?), Venetian Doge Foscari, Francesco Sforza, Burgundian Duke Philip the Good on the second apse, and on the third the portraits of the Polish and Hungarian king Vladislav II Varnenčik, along with the commander-in-chief of the Christian forces Janko Hunyadi. Presumably among the remaining non-identified heads there are portraits of distinctive persons involved in the anti-Turkish league who prepared and conducted the war operations from 1443. to 1444. The portrayed persons were located according to the political groupings they appertained to.